

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

безумовно, заощаджує час і сприяє більшій зосередженості під час занять, редукціонізм проте вимагає виконання великої самостійної роботи. Він припускає підвищення рівня науково-теоретичного знання студента в певній галузі, вироблення настільки необхідних у майбутньому навичок до самостійного отримання знань. Правда, при такому підході викладання матеріалу є небезпека втрати студентами широти погляду на науку, нездатності зрозуміти взаємозв'язок і взаємозумовленість всіх життєвих процесів, а виходить, і необхідність інтеграції наук для більш глибокого й вірного пізнання й перетворення цих процесів в інтересах людства.

Висновки. Виходячи з вище зазначеного маємо наголосити, що вивчення форм організації навчання у вищій школі США є важливим процесом для подальшого адаптування та застосування у процесі організації професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України.

1. Ковалева А.И. Кризис системы образования / А.И. Ковалева // Социологические исследования. – 1994. – № 3. – С. 79–85.

2. Пилиповский В.Я. Поиски новой модели школьного образования в США / В.Я. Пилиповский // Педагогика. – 1996. – № 3. – С. 102–106.

3. Танган С.А. Высшее образование в перспективе XXI столетия / С.А. Танган // Педагогика. – 2000. – №2. – С. 3–10.

4. Cunnington B. The Process of educating and developing managers for the 2000 / B. Cunnington // Journal of Management Development. – 1985. – 4 (5). – P. 66–79.

5. No Child Left Behind. President George W. Bush's Blueprint for New Beginnings. – Режим доступу: <http://ed.gov/inits/nclb/part1.html>

6. Mackenzie N., Eraut M., Jones H.C. Teaching and Learning. An Instruction to New Methods and Resources in Higher Education – P.: UNESCO and the International Association of Universities. – 1970.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2010

УДК 373.018.58(477)

Ірина Осадча, викладач англійської мови Донбаський інститут техніки та менеджменту Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Автор з'ясовує та доповнює сутність поняття “педагогічні здібності”, аналізує основні підходи до розуміння поняття “педагогічні здібності” вітчизняними науковцями кінця ХХ сторіччя, зазначає структурні компоненти та рівні педагогічних здібностей.

Ключові слова: вміння та навички, здібності, нахили, педагогічні здібності.

Лит. 14.

Irina Osadcha

PROBLEM OF PEDAGOGICAL CAPABILITIES OF TEACHER IN DOMESTIC PEDAGOGICS OF END OF XX CENTURY

The author finds out and complements the essence of the concept “pedagogical abilities”, analyses the basic approaches to understanding of the concept “pedagogical abilities” by the home researchers of the end of XXth century, marks the structural components and the levels of pedagogical abilities.

Key words: inclinations, aptitudes, pedagogical abilities, skills and habits.

Постановка проблеми. З кожним роком національні стандарти і норми в освіті оновлюються та модернізуються, незмінним залишається роль і місце вчителя у навчально-виховному процесі, бо саме йому належить ключова роль у формуванні сучасного громадянина європейської держави. Професійне становлення вчителя, як і будь-якого іншого професіонала, залежить не тільки від бажання очолити ту, або іншу справу, а більшою мірою від професійних здібностей особистості. Проблема здібностей залишається актуальною вже протягом багатьох років, але не втратила своєї

значущості й у наш час. У державній національній програмі “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) підкреслюється, що шляхи реформування виховання передбачають “створення передумов для розвитку здібностей молоді”, а також “впровадження нових підходів, виховних систем, форм і методів виховання, які відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей” [4, 4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Започатковцем психології здібностей вважається Ф. Гальтон, але колосальний внесок у розробку

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

проблеми здібностей зробив радянський науковець Б. Теплов. У праці “Здібності та обдарованість” (1941) він вводить такі поняття, як “нахили”, “обдарованість”, виділяє основні ознаки здібностей, хоча педагогічні здібності були об’єктом дослідження ще з 1924 року, коли Р. Кутепов запропонував програму дослідження здібностей абітурієнтів педагогічних навчальних закладів.

Проблема здібностей особистості також віднайшла своє відображення у працях таких науковців, як Б. Ананьєв, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, спеціальні здібності вчителя досліджували Ф. Гоноболін, В. Крутецький, Н. Кузьміна, Н. Левітов, Г.Сартан, М. Станкин, Т. Хрустальова, О. Щербаков.

В цілому на сучасному етапі вивчення здібностей, дослідження за цією темою можна поділити на дві великі групи: створення ієрархічних моделей здібностей та пошук загальної основи здібностей [9, 27].

Метою цієї статті вважаємо з’ясування та доповнення сутності поняття “педагогічні здібності”, аналіз основних підходів до розуміння поняття “педагогічні здібності” вітчизняними науковцями кінця ХХ сторіччя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для глибокого аналізу педагогічних здібностей необхідно розтлумачити загальне поняття “здібність”. Низка дослідників кінця ХХ сторіччя визначали здібності як “індивідуально-психологічні особливості особистості, які є однією з важливіших умов успішного виконання певних видів діяльності”. Індивідуально-природною передумовою успішного формування здібностей за Ф. Гоноболіним і Т. Ільїною є нахили – “анатоמו-фізіологічні особливості нервової системи”, яких особистість набуває одразу після народження.

Загальноприйнятим є поділяти здібності на загальні (психічні якості людини) та спеціальні (математичні здібності, організаційні здібності). Радянські науковці 80-х рр. ХХ ст. намагалися ретельно дослідити проблему здібностей. Науковець М. Кодим “Психология способностей и талантливая молодежь” (1990) розглянув здібності у ієрархії: нахили, дарування, здібності, талант. Він запропонував класифікувати здібності на основі:

1. Психічних функцій (здібності сприйняття, психомоторні здібності, інтелектуальні);
2. Видів діяльності;
3. Процесу їхнього розвитку (потенціальні здібності пов’язані з можливостями індивіду, які можуть бути реалізовані у майбутньому у залежності від умов життєвої активності;

актуальні здібності – це вже реалізовані здібності) [6, 144 – 147].

Цікавим, на наш погляд, є гіпотеза розвитку здібностей Б. Нікітіна (1985 р.), який поділив здібності на виконавчі і творчі у відповідності з двома типами завдань (“старі” й “нові”), які охоплюють професіональну діяльність людини. Для розв’язання “старих” завдань людині необхідні виконавчі здібності – знання, вміння та навички, яких вона набула раніше. У процесі розв’язання “нових” завдань передбачається розв’язання спонтанних проблем, завдань, яких вона раніше не робила та використання творчих здібностей. Методом формування виконавчих здібностей є навчання, тоді як творчі здібності – продукт самостійного розкриття закономірностей і зв’язків між предметами та явищами. Він зазначив, що розвиваються здібності за умови стимулювання і безперервного їх використання. Якщо ж відповідні здібності стають “непотрібними”, або немає видів діяльності для їхнього використання, здібності перестають функціонувати. Б. Нікітін назвав цей процес НЗМЕРЗ – Необоротне Згасання Можливостей Ефективного Розвитку Здібностей [11, 20 – 22].

Відомий педагог А. Мудрик поділив усі здібності на п’ять груп: інтелектуальні, експресивні, спортивні, інструментальні, комунікативні. Підкреслюється, що для успішної діяльності вчителя найважливішою є комунікативна здібність, однак, на жаль, дослідник не виділяє окремо педагогічні здібності [10, 40 – 44].

Ще у 60-ті рр. ХХ сторіччя З. Шиліна зауважила, що “неможна умаляти значущість педагогічних здібностей” й охарактеризувала основні ознаки педагогічних здібностей, до яких увійшли: педагогічна спостережливість і проникливість, розподілена увага, вміння правильно аналізувати і синтезувати окремі явища, творча уява, організаторські здібності [14, 11].

Проаналізувати ряд робіт присвячених педагогічним здібностям необхідно з визначення поняття, яке знаходимо у радянської вченої Н. Кузьміної: “педагогічні здібності – це індивідуально стійкі властивості особистості, що полягають у специфічній чутливості до об’єкту, засобів, умов педагогічної праці й створення продуктивних моделей формування поданих якостей в особистості, яку виховуємо” [8, 14]. Ф. Гоноболін асоціював педагогічні здібності з особливим видом обдарованості, і вважав, що це сукупність загальних та спеціальних здібностей. Він запропонував поділяти педагогічні здібності на: здібності до навчання і здібності до виховання [3, 68 – 69].

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Науковець виокремив наступні педагогічні здібності:

1) здібність розуміти учня, легко розбиратися у його психологічних особливостях, характері, правильно визначати рівень його знань, переконань, моральних якостей;

2) здібність доступно повідомляти дітям навчальний матеріал;

3) здібність зацікавити учнів;

4) здібність переконувати людей;

5) організаторські здібності;

6) педагогічний такт, вимогливість і індивідуальний підхід до дітей;

7) здібність передбачати результати своєї роботи, помилки й труднощі;

8) здібність до творчої роботи;

9) здібність своєчасно та швидко орієнтуватися у обстановці та реагувати;

10) здібність гарно й легко засвоювати та відтворювати навчальний матеріал [3, 72 – 73].

Розвиток педагогічних здібностей відбувається у процесі роботи у школі за умови бажання самого вчителя стати майстром своєї справи.

Спектр педагогічних здібностей, розроблених О. Щербаковим, включає до себе: дидактичні, комунікативні, перцептивні, експресивні, конструктивні, організаційні здібності. Ф. Гоноволін додав до них академічні здібності і здібність до будь-якого виду діяльності, що зацікавить дітей. Н. Кузьміна виокремила гностичні, проєктивні, конструктивні, комунікативні та організаторські здібності.

Н. Кузьміна розглядала здібності педагога як вагомий фактор розвитку і формування здібностей учнів. Дослідниця виокремила признаки здібностей та їх рівні: рефлексивний (перцептивно-рефлексивні здібності звернені до об'єкту-суб'єкту педагогічного впливу й зумовлюють інтенсивність формування почуттєвого досвіду особистості педагога); проєктивний (проєктивні педагогічні здатності звернені до способів впливу на об'єкт-суб'єкт – учня) [8, 14 – 16].

В. Крутецький розмежує поняття “педагогічні здібності” та “педагогічні вміння і навички”, зазначаючи, що при виділенні здібностей акцент робиться на слові “людина”, а підчас вирізнення вмінь і навичок – на слові “діяльність”. “Педагогічні здібності, – підкреслює науковець, – це не вміння і навички, а ті психологічні особливості людини, від яких залежить швидке й легке опанування педагогічними вміннями і навичками”. А проте, дослідник ототожнює дефініції “педагогічні здібності” і “професійно значущі якості” особистості вчителя і виділяє у структурі педагогічних здібностей три підструктури:

1) особистісні здібності (прихильність до дітей, витримка і самовладання, здатність перебувати на уроці в оптимальному психічному стані);

2) дидактичні здібності (здатність роз'яснювати, експресивно-мовленнєві здібності, академічні здібності);

3) організаційно-комунікативні здібності (організаторські здібності, комунікативна, сугестивна здібність, перцептивні здібності, педагогічний такт, педагогічна уява) [7, 36 – 43].

У 80-ті рр. ХХ сторіччя М. Амінов експериментально дослідив деякі передумови педагогічних здібностей школярів. Після проведення дисперсійного аналізу за трьома програмами:

1) оцінка ступеня виразності педагогічних здібностей за допомогою спеціальної шкали “педагогічної обдарованості” та педагогічної спрямованості;

2) оцінка ступеня виразності деяких професійно важливих для роботи вчителя якостей (спрямованість на групу, орієнтація на спільну діяльність із іншими, соціальний інтелект тощо);

3) оцінка ступеня виразності в школярів базисних властивостей ЦНС: активірованості, слабості, лабільності.

Підтвердив існування психофізіологічних передумов успішності педагогічної діяльності в учнів, що вчать у педагогічних класах. Так, наприклад, високий розвиток педагогічних здібностей показали колективісти, соціабельні, сміливі, домінантні, соціально адаптовані, емоційно стійкі, флегматичні та самовпевнені учні і навпаки, в індивідуалістів, самодостатніх, боязких, конформних, соціально дезадапованих, емоційно нестабільних, збудливих, схильних до почуття провини школярів був виявлений низький рівень педагогічних здібностей [1, 73 – 75].

У 90-х роках ХХ сторіччя з прийняттям Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), в якій першочерговим завданням освітян стало “формування освіченої, творчої особистості”, і “стимулювання творчого пошуку педагогів”, науковці починають пильніше розглядати творчі здібності людини.

Російський дослідник кінця 90-х рр. ХХ століття М. Станкін виокремив чотири фактори, що впливають на формування здібностей: нахили, виховання, середовище й особистісний потяг до самовдосконалення. Він розширив групу здібностей, які повинні бути притаманні педагогу, і проаналізував експресивні, дидактичні, авторитарні, науково-педагогічні, перцептивні, комунікативні, особистісні, організаторські, мажорні, психомоторні, гностичні та конструктивні здібності [13, 3 – 349].

В цілому, всі моделі педагогічних здібностей

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

60 – 90 рр. ХХ сторіччя М. Амінов запропонував поділити на чотири підгрупи:

1. Системні моделі (Ф. Гоноволін);
2. Структурні моделі (В. Сластьонін);
3. Псевдо прогноуючі моделі (Н. Кузьміна);
4. Прогностичні моделі (Дж. Райнса) [2, 9].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної педагогіки при вступі до вищих навчальних педагогічних закладів наявність чи відсутність педагогічних здібностей не враховується. Однак, сучасна дослідниця І. Плаксюк вважає, що праця вчителя буде ефективною, якщо йому притаманні загальні та спеціальні здібності. Під загальними здібностями розуміються такі, які визначають високі результати у будь-якій сфері діяльності людей, а під спеціальними – ті, які допоможуть досягти успіху у навчально-виховному процесі, слід підкреслити, що спеціальні здібності, як і Ф. Гоноволін, цей науковець розподіляє на здібності до виховання дітей (здатність бути прикладом і взірцем для наслідування з боку дітей; здатність викликати у дитини шляхетні почуття, бажання і прагнення ставати кращим; здатність пристосовувати виховні діяння до індивідуальних особливостей дитини; здатність викликати до себе повагу з боку дітей, користуватися авторитетом серед них) і ті, які необхідні у навчанні, а це:

- здатність бачити та відчувати, чи розуміє учень матеріал, який вивчається, встановлювати ступінь і характер такого розуміння;

- здатність по-різному викладати, пояснювати той самий навчальний матеріал, щоб забезпечити його розуміння та засвоєння всіма учнями;

- здатність будувати навчання з урахуванням індивідуальності учнів, забезпечуючи швидке та глибоке засвоєння ними знань, умінь та навичок;

- здатність до самоосвіти, включаючи пошук і творче засвоєння корисної для навчання інформації, а також її безпосереднє використання у педагогічній діяльності;

- здатність формувати в учнів потрібну мотивацію та структуру навчальної діяльності.

Особливе місце серед спеціальних педагогічних здібностей займає здатність до педагогічного спілкування [12, 29 – 31].

Висновки. Аналіз досліджень вітчизняних науковців кінця ХХ сторіччя приводить до висновку, що розробка проблеми педагогічних здібностей мала провідну роль у дослідженні проблеми становлення особистості вчителя наприкінці ХХ століття. Науковці наголошували, що педагогічні здібності:

- неможна ототожнювати з педагогічними вміннями та навичками;

- як і будь-які інші, можуть існувати тільки у

розвитку і не можуть проявлятися поза діяльністю;

- передбачають високий рівень розвитку загальних здібностей (спостережливості, мислення, уяви);

- мають рефлексивний і проєктивний рівень;

Проведений аналіз свідчить, що педагогічні здібності є одним з визначальних факторів становлення особистості вчителя і повинні бути передумовою для вибору особистості педагогічної професії.

1. Аминов Н.А. Психологические и психологические предпосылки педагогических способностей / Н.А. Аминов // Вопросы психологии. – 1988. – №5. – С. 73 – 75.

2. Аминов Н.А. Дифференциальный подход к исследованию структурной организации главных компонентов педагогических способностей / Н.А. Аминов // Вопросы психологии. – 1995. – №5. – С. 9.

3. Гоноволін Ф.Н. Книга об учителе / Фёдор Никанорович Гоноволін. – М.: Просвещение, 1965. – 260 с.

4. Державна національна програма “Освіта. Україна ХХІ століття” // Освіта. – 1993. – № 44 – 46. – С. 2 – 12.

5. Ильина Т.А. Педагогика. Курс лекций: [уч. пос. для студентов пед. университетов] / Т.А. Ильина. – М.: Просвещение, 1984. – 496 с.

6. Кодым М. Психология способностей и талантливая молодежь // Психология личности в социалистическом обществе. Личность и ее жизненный путь / Отв. ред. Б.Ф. Ломов, К.А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1990. – С. 144 – 147.

7. Крутецкий В.А. Педагогические способности как профессионально значимые качества личности в системе формирования социально активной личности учителя / Формирование социально активной личности учителя: сб. науч. тр. / отв. ред В.А. Сластенин. – М.: МГПИ, 1983. – С. 36 – 43.

8. Кузьміна Н.В. Способности, одаренности, талант учителя. – Л.: Знание, 1985. – 32 с. – С. 14 – 16.

9. Мамічева О.В. Педагогічні здібності викладача як предмет психологічного дослідження / Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка та Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Кам'янець-Подільський: Аксіома 2009. – Випуск 6, част. 2. – С. 27.

10. Мудрик А.В. Учитель: мастерство и вдохновение: Кн. [для старшеклассников.] / Мудрик – М., 1986. – 160 с. – С. 40 – 44.

11. Нікітін Б.П. Виникнення і розвиток творчих здібностей // Радянська школа. – 1994. – №4. – С. 20 – 22.

12. Плаксюк І.І. Модель ідеального вчителя / І.І. Плаксюк // Все для вчителя. – 2007. – № 10. – С. 29 – 31.

13. Станкін М.И. Профессиональные способности педагога / Михаил Иванович Станкин. – М.: Флинта, 1998. – С. 3 – 349.

14. Шилина З.М. Учитель советской школы / З.М. Шилина. – Ростов-на-Дону, 1966. – С. 11. – (Из курса лекций по педагогике).

Стаття надійшла до редакції 29.12.2010